

Milleks meile puhas emakeel?

Ükskõiksest suhtumisest igapäevasesse keelekasutusse

Muutlikkus, mis tagab arengu, ja kõneleja, kes tagab puhtuse

Keel on kui organism, mille rakud mitte ainult vigastuse korral uuenevad, vaid mis end igal hetkel töös ja valmisolekus hoiavad. Võttes aluseks bioloogilised põhiteadmised, saab väita, et organismi normaalse elutalituse juurde käib ka rakkude vananemine, mis on üks etapp enne nende suremist ja asendumist uutega. Eelnevalt nimetatud organismi- ja keelevahelises metafooris on rakkude tähendus võrdne sõnadega, mis on keele definitsiooni lahutamatuim osa. Keel, mistahes kujul – emakeel, võõrkeel, viipekeel, pimedate punktikiiri või arvutikeel – on tõhusaim vahend informatsiooni edastamiseks, vahendamiseks ja mõistmiseks, kuid seda vaid kõrvale kuuldavatest häälikutest koosnevatest, punktadena esitletud, füüsiliselt imiteeritud või numbritena loodud sõnade olemasolul. Tunnetades abstraktseid paralleele sõnade ja rakkude ning organismi ja keele vahel, võib kahtlematult väita, et muutumatus on omadus, mida pole võimalik kasutada, kirjeldamaks keele olemust. Et organism püsiks algupärasena, on rakkude uuenemine paratamatu, kuid nende geneetilise koodi püsivus esmatähtis. Nii on ka keele puhul – sõnu ja väljendeid tekib tahes-tahtmata aja ja ruumi muutumisel juurde, kuid keele algupärase reeglite ning iseloomujoonte järgimine ning säilitamine on möödapääsmatu, et tagada keele jätkusuutlikus, puhtus ja püsivus.

Keelt, mille omandamist me sündides alustame, nimetatakse ülemaailmselt emakeeleks, olenemata sellest, kust maailmajaost, riigist, linnast, külast või tänavalt pärinetakse. Emakeel ei olene rassist või soost, vaid meie vanematest, sest emakeel on keel, mille õpetamist alustavad meile meie vanemad, meie emad ning isad, ja mille õpetamist neile on omakorda alustanud nende vanemad. Seega õpetatav emakeel saab alguse kodust ja kõige lähedastematest inimestest, kes last ümbritsevad ning see on meie esimene keel, mis rajab olulise vundamenti tulevikus õpitavatele keeltele. Siinkohal on oluline silmas pidada, et emakeel ei raja mitte ainult kindlamat teed tulevikus omandatavatele keeltele, see on suuresti ka esimene sõnadest koosnevate lausete tervikmõtte ehk verbaalse info edastamise viis, mis n-ö valmistab ette tulevases elus ääretult olulist oskust – eneseväljendusvõimet. See oskus on kergesti mõistetav – kui laps peab teatud vanuses õppima hakkama saama keskkonnas, milles ta on igapäevaselt suurema osa ajast ümbritsetud omavanuste inimestega, saab alguse intensiivne teistsuguse keele areng. Enam ei piirdu keele õppimine koduse emakeelega, vaid juurde tuleb mingil määral teisele tasandile liigitatav keel, millele võib anda ehk Jaan Kaplinski Postimehes avaldatud aramusartiklist täheldatud nime – võõr-emakeel. Tegemist ei ole võõrkeelega, esimese, teise või kolmanda keelega või A-, B- või C-keelega, nagu koolisüsteemis on lastele õpetatavad keeled tunnikoormuste järgi jaotatud. Võõr-emakeel, ja sealjuures rõhutatult emakeel, on koduste seinte ja tuttavate inimeste räägitavast keelest edasiliikumine eelnevalt nimetatud n-ö uuele tasemele, mis on vastastikuselt mõjutatud teineteisele võõrastest, siinkohal rõhutatud sõna võõras, perekondadest pärit laste keeltest, kuid kelle vanemate õpetatavad emakeeled ühtivad.

Võõr-emakeele areng algab hetkest, kui laps on sunnitud tervikmõtete edastamiseks kui ka saadud info analüüsimiseks olema suutlik adapteeruma teda ümbritsevas - võõramas kui kodus - keelekeskkonnas. Varem mainitud eluliselt marginaalne oskus, eneseväljendusvõime, paljastab oma olulisust juba varajases eas, andes märku, et teineteise kahetimõistmise vastu toimib ainult oskuslik keelevaldamine, mis võrdub suutlikkusega ennast arusaadavaks teha. Ja seda väga lihtsal põhjusel – kui inimese sõnavara on mitmekesine, rikas ja lopsakas, on ta võimeline vajalikke teabeid, ideid ja mõtteid edastama ning samavõrd palju oskab ta neid iseenda jaoks tõlgendada ja ammendada. Kas nimetatud paralleele ja mõtteid arvesse võttes saaks siis öelda, et emakeel on keel, mida vanemad kasutavad suhtlemiseks oma lapsega tema esimestel eluaastatel ja mida iseloomustab suuresti lihtsakoeline hellitav ja õrnutsev kõnemaneeer? Ja võõr-emakeele õppimine algab hetkest, kui lapsel on üha suurem kokkupuude rikkama ja keerulisema keelekeskkonnaga, mille ammendamist hakkavad mõjutama samasugust emakeelt igapäevaselt kasutavad inimesed ning korrigeerima ja edendama haridusasutused, mis õpetavad keelt kindlaks määratud reeglite kohaselt? Võib väita, et tegemist on küsimustega, mis juhivad seisukohtade lahknevuseni täpselt samuti, kui arutelu alla tuua kasvõi Vladimir Nabokovi enim poleemikat tekitanud romaan "Lolita". Kas peategelase Humbert Humberti teod 12-aastase tüdruku suhtes on aktsepteeritavad, kui paljude riikide seaduse silmis on tegemist pedofiiliga, kuid osades Ida-India ja araabia maade provintsideks on puberteedieelikutega abiellumine ja kokkuelamine üsna tavaline nähtus? Ka mõlemad kuulsad 13. sajandi Itaalia poeedid Dante Alighieri ja Francesco Petrarca olid sügavalt armunud oma muusadesse, vastavalt Beatricesse ja Laurasse, kelle vanusteks polnud rohkem kui üheksa ja kaksteist aastat. On siis Humbert Humbert suursugune loovvaim ja poeet, nagu ta end oma eelistuste tõttu leiab olevat? Ainuõiget vastust nendele küsimustele ei leidu, sest nii palju, kui on inimesi, nii palju on ka arvamusi ja seisukohti.

Kõik keeled on ajas, hetkes ning ruumis äärmiselt muutlikud. Nii on seda keel, mille õppimist me oma esimestel eluaastatel alustame ja mille sõnavara aina suureneb, muutudes üha lopsakamaks ja värvikamaks. Samamoodi nagu meie omandame uusi teadmisi ja reegleid keele kohta, talletame endasse senitundmatuid sõnu ja väljendeid, uueneb meie poolt õpitav keel samuti nagu organismis asenduvad vananenud rakud uutega. Toimub paratamatu n-ö bioloogiline protsess, mis tagab jätkusuutliku eksistentsi. Keele õppimine ja õpitav keel on mõlemad pidevas muutumises, loogiliselt mõistetav vahe seisneb selles, et keele õppimine toimub siiski kiiremini kui õpitava keele vananemine ja sellele järgnev uuenemine. Olgugi, et emakeele definitsioon ja väljendi võõr-emakeel kasutamiskõlblikkus on vaieldav, saab siiski väita, et mõlema puhul on reeglite ning piiride kehtestatus möödapääsmatu tegur.

Kujutades piltlikult ette keelt kui tavalist liivaga kaetud, rohkete atraktsioonidega laste mänguväljakut, mis on ümbritsetud aiaga ehk keele seisukohast vaadatuna reeglitega, siis piirde olemasolu märgib ära teatud territooriumi, kus kehtivad ettekirjutised, mis on mõeldud järgimiseks. Muidugi sõltub territooriumi turvalisus ja püsivus ümbritsevatest piiretest, keele puhul sätestatud reeglitest. Võttes järgmiseks metafoorseks näiteks jalgpallimatši, kus võistlus on kontrollitud kohtuniku poolt: kogu tegevustik on kullipilguga hinnatud, vead on üles täheldatud ja otsustava kaaluga. Nii toimib keele õppimine haridusasutustes, õpetajate

karmi käe ning pilgu all. Kui kool on lõpetatud, lendavad noored, täis teadmisi kõiksugustest faktidest ja reeglitest, laia maailma, ja koolid koos õpetajatega jäävad lootma, et aastaid kestnud töö ja vaev tasub end ära. Et vanemate poolt õpetamist alustatud emakeel, mis hiljem omandab varemmainitud vaieldava nime võõr-emakeel, püsib jätkusuutliku ning puhtana – see tähendab, et keelekasutajad järgivad reegleid samuti, nagu rakud jälgivad uuenemisel geneetilist koodi.

Kuid miks toimub tegelikkuses keelekasutus teisiti? See on seotud tänapäeva ühiskonna reaalsusega, mida iseloomustab väkkiire elutempo. Reeglite järgimine ja korrektse keele kasutamine nõuab aega ja mõtlemist, mida võiks nimetada peamiseks põhjuseks, miks puhas keel on tänapäeval vajaka jäänud ja esineb hulgaliselt ükskõikset suhtumist keelekasutusse. Meid ümbritsev on niivõrd kiires muutumises ning üha rohkem tundub, et on hetki, mil ei suudeta seda enam hallata. Informaatika-, tehnoloogia-, meditsiini-, majandus-, sotsiaaltootekande-, jne sektorites toimuvad sõrmenipsu kiirusega muudatused, kui võrrelda tänapäeva ühiskonnakorraldust ja elulaadi mitte rohkem kui 20 aastat tagasi olnud reaalsusega. Kiirus, kohene reageerimine ning kohanemine on iseloomulikud tunnused tänapäevasele ühiskonnale. Seega eelnevalt mainitud põhjuste tõttu võibki väita, et tänapäeval eelistatakse puhtale keelele keelt, mida võiks üsna julgelt kutsuda kiirkeeleks. Esiteks usutakse, et võõrkeelseid väljendeid lisades muutub jutt kompaktsemaks ja tabavamaks ning teiseks ollakse tihti ekslikult veendunud, et võõrkeelseid väljendid on üheti mõistetavad. See üha populaarust koguv suhtlusviis nimega kiirkeel on osati süüdi möödarääkimises, kahetimõistmises ja väljendusoskuse kahanemises.

Globaliseerumise tõttu levib võõrkeelseid väljendeid üha rohkem ja nende eemalhoidmine ja väljatõrjumine keelest muutub ajaga aina keerulisemaks. Nagu eelnevalt mainitud, on uuenemine oluline protsess, mis tagab jätkusuutliku keele, kuid sellegipoolest tuleb muutlikus hoida kontrolli all. Teatud olukordades on võõrkeelsete väljendite kasutamine möödapääsmatu, sest on valdkondi, kus eesti keeles vastavat sõna pole veel välja mõeldud ja mingil viisil peavad kõnelejad oma mõtet edastama. Fakt on see, et sõnavara rikkus, lopsakus ja keerukus tagab oskusliku keelekasutuse ja eneseväljendusvõime, kuid keele puhtuse puhul on oluline silmas pidada, et keeles kasutatavad võõrsõnad ja väljendid tõepoolest täidavad tühimikke, mitte ei asenda reaalselt olemasolevaid sõnu ja väljendeid, mida puhtalt laiskuse ja kiirkeelega harjumise pärast ei kasutata. Kurb on tõdeda, et just selline mõtlematu keelekasutus on hetkel aktuaalne: võõrkeelsed väljendid ja sõnad tegutsevad keeles samamoodi, nagu vähkrakud hävitavad organismis terveid rakke, muutes organismi haigeks.

Meie keel on ilus, kõlav, laulev, lopsakas – sinna nimistusse võiks lisada veel rohkelt positiivseid epiteete. See on ka keeruline oma käänete ja rohkete keelereeglite poolest, mis tihti panevad ka kõige oskuslikumad keelevaldajad imestama ja keele õiguses end kontrollima. Lisaks on meie keele kõnelejaid äärmiselt vähe, mis teeb selle keele veelgi väärtuslikumaks ja olulisemaks ning asetab igale meie keele kõnelejale kohustuse hoida keel puhtana, panustades võimalikult palju energiat kiirkeele kontrolli all hoidmisele. Nii nagu kõikides keeltes, esineb ka meie keelel kõne- ja kirja- ning formaalne ja mitteformaalne keel. Kirjakeel ja formaalne keel on oluliselt rohkem kontrollitud, reeglitega piiritletud ja järgitud, kõnekeeles ja mitteformaalsel keeles on reeglitest moodustatud nii nimetatud metafoorne aed

paindlikum, andes tihti liiga kergelt järele. Kuid mis siiski muudab puhta keele olemasolu möödapääsmatult tähtsaks? Arvatavasti peitub põhjus keele jätkusuutlikus eksistentsis ning selle tõttu on vaja hoida nii kirjutades kui rääkides, nii igapäevases suhtluses kui ka formaalsetel puhkudel keel korrastatuna. Puhta keele kõnelejad peegeldavad intelligentsust, nende mõistmine on hõlpsam, sest nende sõnavara on rikkam ja keelekasutus lopsakam – see kõik tagab vajaliku eneseväljendusoskuse. Kokkuvõttes on kiirkeele kõige ohtlikumad mõjud puhta keele rüüstamine ja inimestevahelised kahetimõistmised, mis tulenevad ebavajalike ja ka sobimatute väljendite ning sõnade kasutamisest, millede juttu sissetoomisel pole muud põhjust kui puhas viitsimatus.

Keelt on võimalik hoida puhtana, kui selle kõnelejad keelt väärtustavad ja armastavad, mõistavad meie keele püsijäämise olulisust ja teavad, et meil igaühel on ülesanne keelt kaitsta mittevajalike väljendite eest, mis üha jõudsamalt sisse üritavad tungida. Mitme keele oskus on tänapäeva maailmas ääretult oluline, kuid sellest kõrgemal pjedestaali astmel asetseb oskus hoida need keeled lahus, hinnates iga keele omadusi ja järgides sätestatud reegleid eraldi. Keelte mõistlikkuse piiridesse jääv lahusus tähendabki keelte puhtust, mille saavad tagada vaid kõnelejad ise.